

АЛЕКСАНДАР АНТУНОВИЋ

Музеј Војводине, Нови Сад

antunaleksandar@gmail.com

Тамбурашка пракса као нематеријално културно наслеђе

Рад представља покушај да се на примеру тамбурашке оркестарске традиције у Србији дефинишу они елементи који једну музичку праксу смештају у концепт нематеријалног културног наслеђа. У раду су презентовани резултати истраживања обављеног приликом процеса пријаве тамбурашке праксе у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа Републике Србије, који дају одговоре на питања које су то заједнице које овај елемент сматрају својим нематеријалним културним наслеђем и делом властитог идентитета. Рад, такође, садржи анализу сакупљених теренских и архивских података и теоријски приступ елементу, на основу којих су одређени остали фактори и карактеристике које га чине нематеријалним културним наслеђем. Један део рада представља кратак осврт на концепт планирања и спровођења мера заштите елемента нематеријалног културног наслеђа на примеру тамбураштва.

Кључне речи: идентитет, музика, нематеријално културно наслеђе, тамбурашка пракса

Tamburitza Practice as an Intangible Cultural Heritage

In the paper, through the example of the tamburitza orchestra tradition in Serbia, the elements that place musical practice in the concept of intangible cultural heritage are defined. The results of the research conducted during the application process of the tamburitza practice in the National Register of Intangible Cultural Heritage of the Republic of Serbia are presented. The

research provided answers to the questions of which communities consider the tamburitza practice as their intangible cultural heritage and part of their identity. The paper contains an analysis of collected field and archival data and a theoretical approach to the element on the basis of which the other factors and characteristics that make it an intangible cultural heritage were determined. The final part of the paper contains a brief overview of the concept of planning and implementation of measures to protect the element of intangible cultural heritage in the example of the tamburitza playing.

Key words: identity, music, intangible cultural heritage, tamburitza practice

Овај рад има за циљ да анализом резултата истраживања дефинише факторе који одређену музичку праксу чине елементом нематеријалног културног наслеђа, на примеру тамбураштва. Полазимо од становишта да је за разумевање и контекстуалну анализу елемента који представља нематеријално културно наслеђе од важности разумети и увидети чиниоце који повезују елемент и колективне идентитете. Стога је у првом делу рада стављен акценат на основе идентитетског позиционирања елемента, то јест одређење колективних идентитета у чијим процесима тамбурашка пракса данас има улогу, са акцентом на простор обрађен у истраживањима, док се други, већи део анализе односи са маркирање осталих карактеристика елемента који га чине нематеријалним културним наслеђем. Текст садржи и краatak осврт на планиране мере заштите елемента.

Крајем 2019. године, на иницијативу Етнолошког одељења Музеја Војводине, покренута је процедура пријаве тамбурашке праксе у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа Републике Србије. Као кустос Музеја Војводине директно сам учествовао у процесу пријаве елемента. Израда апликационог документа заједно са исправкама и допунама трајала је до октобра 2021, када се овај елемент нашао на Националној листи нематеријалног културног наслеђа. У процесу номинације обухваћени су сви видови тамбурашке традиције и уметности у којима се она данас испољава у Србији, са акцентом на оркестарско музицирање, што представља једну од базичних карактеристика овог културног елемента. Представљене су две димензије тамбураштва – институционализована и неинституционализована пракса (Ranisavljević 2011, 110), са фокусом на начине преношења његових нематеријалних сегмената. Упис је реализован сарадњом више установа – Музеја Војводине, Факултета музичких уметности у Београ-

ду и Музиколошког института САНУ, уз комуникацију и интеракцију са носиоцима елемента на појединачном и удруженом нивоу. Поред наведених установа, један од предлагача био је и Савез тамбурашких друштава Војводине, који је као кровно тамбурашко удружење имао важну улогу медијатора између носилаца и стручног тима.

Стручни тим, окупљен са циљем уписа елемента у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа спровео је истраживање у периоду од 2018. до 2021. године. Тематске целине у истраживачком процесу биле су прилагођене потребама израде апликационог обрасца за регистрацију елемента и притом су утврђени сви облици у којима се тамбурашка пракса испољава данас, као и њени материјални и нематеријални елементи. Прикупљање потребног материјала спровођено је интервјуима са представницима елемента, носиоцима институционализоване и неинституционализоване тамбурашке праксе из Руме, Суботице, Новог Сада, Дероња, Кикинде и Шапца и писменом комуникацијом са представницима једног броја тамбурашких друштава. У раду је анализирана грађа са теренских истраживања која илуструје тренутно стање елемента и перцепцију коју носиоци имају о тамбураштву у процесу идентитетског позиционирања. Осим теренског приступа, шири истраживачки процес подразумевао је увид у досадашњу мултидисциплинарну стручну литературу и релевантну архивску и публицистичку грађу. Део материјала презентованог у овом тексту представља резултат комплекснијег истраживања односа тамбурашке праксе и локалног идентитета, што је тема моје докторске дисертације у изради.

Осим регистрације тамбурашке музичке традиције као нематеријалног културног наслеђа, овај пројекат резултирао је и другим достигнућима, када је у питању истраживање, бележење, промоција и научни приступ елементу. Свеобухватним истраживањем маркирани су фактори који угрожавају овај елемент и дефинисане мере заштите планиране од стране предлагача – културних и образовних установа и носилаца елемента. Тамбурашка музичка традиција била је тема бројних научноистраживачких радова етнолога, етномузиколога, музичких педагога, музејских радника, а закључци неких од њих послужили су као теоријска потпора приликом одређених формулација у рубрикама пријавног документа, док су неки сегменти тамбураштва дефинисани у самом процесу попуњавања обрасца и представљају резултате наменског истраживања. Резултати истраживачког рада допринели су и стварању својеврсног регистра носилаца тамбурашке праксе на простору Републике Србије.

МУЗИКА КАО НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ

Са циљем бољег разумевања самог концепта нематеријалног културног наслеђа и његове заштите, у овом делу текста сам се укратко осврнуо на основе ове идеје, а с обзиром на то да је тамбурашка пракса елемент чију основу чини музичко изражавање, акценат сам ставио на посматрање музике као нематеријалног културног наслеђа из перспективе неких аутора и званичних докумената у којима су садржане Унескове дефиниције појмова. Унескова Конвенција о очувању нематеријалног културног наслеђа овај концепт означава као праксе, приказе, изразе, знања, вештине, као и инструменте, предмете, артефакте и културне просторе који су с њима повезани, а које заједнице, групе и, у појединим случајевима, појединци препознају као део свог културног наслеђа. Нематеријално културно наслеђе, према Конвенцији, нарочито се испољава у следећим доменима: усменим традицијама и изразима, језику као носиоцу нематеријалног културног наслеђа, извођачким уметностима, друштвеним обичајима, ритуалима и свечаним догађајима, знањима и обичајима који се тичу природе и свемира, вештинама везаним за традиционалне занате (Etnografski muzej 2021).

Полазим од претпоставке да сазнање о елементу од стране заједнице представља важан аспект његовог посматрања кроз призму нематеријалног културног наслеђа. Да би нешто представљало елемент нематеријалног културног наслеђа, претходно мора постојати свест о елементу и његовом значају, то јест, претходно мора да буде схваћен као део идентитета одређене заједнице и њених припадника. Према бразилском етномузикологу Тиагу де Оливеира Пинти, елемент нематеријалног културног наслеђа представља резултат процеса који повезује знања о њему и активности којима се елемент појављује и емитује. Предуслов за испољавање елемента у потпуности јесте претходно сазнање о њему од стране носилаца (*fact*), а затим њихова активност у виду презентовања елемента публици ван заједнице (*act*). Овакав процес је начин да одређена културна појава постане елемент нематеријалног културног наслеђа (*artefact*) (De Oliveira Pinto 2018, 36). Према М. Ристивојевић, у основи концепта културног наслеђа, било да је реч о материјалној или нематеријалној баштини, лежи питање одабира, препознавања и репрезентације одређених елемената који творе јединствену појаву на основу које заједница успоставља свој идентитет, односно истиче своју посебност. Својеврсна идентификација са одабраним феноменом полази од индивидуалних пред-

става, а затим иде ка представама које деле припадници одређене заједнице у ужем и ширем смислу (Ristivojević 2014a, 135–138). У Унесковом систему заштите нематеријалног културног наслеђа, кад год се говори о циљевима листе и система очувања уопште, објашњава се да је потребно сачувати елементе културе неке заједнице да би на тај начин био очуван и идентитет њених чланова (Deacon 2004, 312; наведено према: Ćuković 2019, 40).

У овом раду музику посматрам као искључиво људски производ – продукт менталних представа човека и културног поимања (Žikić 2009, 333–334). У научном приступу музици од пресудног је значаја полазиште да је музика обликована од стране културе у којој је настала и чији је део. Џон Блекинг музику дефинише као „људски организован звук“ (Bleking 1992, 18). Ова његова теза гради се на друштвено-културним улогама које музика у друштву има, али и на когнитивним процесима и личним доживљајима који нас мање или више везују за одређену врсту музике. Музику као антрополошку тему А. Меријем објашњава истицањем њених људских карактеристика – концепата и облика понашања, као и њеном друштвеном употребом и функцијом (Merriam 1964). Овако схваћена, музика постаје антрополошки значајна тема у вишеструком смислу – као „простор, испуњен значењима, својеврсни, културни производ“, и као елемент конструкције различитих идентитета (Ristivojević 2012, 472). У овој дефиницији музика поседује предиспозиције да се сврста у оне елементе културе који се могу сматрати нечијим нематеријалним културним наслеђем. Како би се музика сместила у концепт нематеријалног културног наслеђа, потребно је уочити оне њене елементе који је чине традиционалном.

„Означавање конкретног музичког облика као традиционалног указује на то да се он посматра кроз утискивање значења, која би се у том случају односила на карактеристике попут аутентичности, изворности, постојаности. Ове одлике се у датом контексту перципирају као важан идентитетски маркер одређене културне заједнице који, заједно са осталим елементима, ствара есенцију свести тог заједништва“ (Ristivojević 2014a, 139).

Ристивојевић такође сматра да се аутентичност музике може исказати на разне начине – путем језика на коме се одређена песма изводи, тема о којима се пева, начина музичке изведбе, доступности музике и њене друштвене употребе (Ristivojević 2014b, 60–61).

Термини „музика“ и „песме“ 2012. године били су присутни у наживима 304 од 584 елемената на Унесковој листи (52%), укључујући музику као основни или споредни чинилац неког елемента. Ови елементи су се нашли на Унесковој листи као уметничко изражавање, што представља важне факторе идентитета за заједнице које насељавају различите просторе (De-Miguel-Molina et al. 2012, 3). Испоставља се да музика заузима кључно место у нематеријалном културном наслеђу човечанства пописаног од стране Унеска од 2003. године, када је ступила на снагу Конвенција о очувању нематеријалног културног наслеђа (Broclain, Haug & Patrix 2019, 1). Али, намеће се питање шта је оно што музику као базични део неког елемента категорише као нематеријално наслеђе? Да ли су то праксе, знања, вештине, инструменти или су то све сегменти јединствене целине? Као и то која и каква музика заправо представља нечије нематеријално културно наслеђе?

Према Унесковој листи, музика представља интегративни део различитих културних елемената, чију основу чине прославе, плес, ритуали, поезија и знања и вештине (Broclain, Haug & Patrix 2019, 1). У Националном регистру нематеријалног културног наслеђа Републике Србије музика је смештена у категорију извођачких уметности. Ова категорија се односи на вокалне и инструменталне музичке изразе, игре, плес, и др. Д. Филиповић наводи да су музичке праксе сегмент нематеријалног културног наслеђа који је релативно лако препознати и дефинисати као појединачне елементе (Filipović 2018, 24). Нематеријални аспект неке музичке праксе може се односити и на друга знања и вештине, неvezано за извођачку уметност, а поред извођачких уметности, музика је често део других домена нематеријалног културног наслеђа, као што су ритуали, свечани догађаји и усмене традиције (Filipović 2018, 24).

Сазнања извођача и публике о тамбурашкој пракси јој дају својство социокултурног елемента који има улогу у конструкцији одређених идентитета. Тамбурашка пракса испољава се као извођачка уметност са аутентичним одликама које је смештају у оквире савремене, али и традицијске културе. Она не представља само музички израз већ може обухватати и бити део других вештина, умећа, знања, свечаности и социкултурних појава. Наведене карактеристике тамбурашко музичко изражавање чине елементом нематеријалног културног наслеђа.

ИДЕНТИТЕТСКО ПОЗИЦИОНИРАЊЕ ТАМБУРАШКЕ ПРАКСЕ

У овом делу рада изнео сам податке које сматрам релевантним када је у питању одређење заједничких идентитета у чијој конструкцији тамбурашка пракса има одређену улогу. Полазим од претпоставке да је потребно да, уколико неки елемент сматрамо нематеријалним културним наслеђем, конкретизујемо одговоре на питања које су заједнице које баштине овај елемент. Анализирани материјал део је резултата наменског теренског истраживања, као и свеобухватнијег истраживачког процеса. Анализа је фокусирана на материјал који се односи на савремени тренутак, уз кратак историјски пресек најважнијих момената у прошлости елемента, када је у питању конструкција заједничких идентитета. У раду нису изнесени сви сакупљени подаци, већ само они који у краћим цртама илуструју присутност тамбурашке праксе у процесима конструкције одређених идентитета, што оставља простор за подробно истраживање односа елемента са сваком од наведених заједница. У овом раду акценат је стављен на етничке заједнице и просторно одређење. Материјал који говори о учешћу елемента у локалним идентитетима појединачних места, као и регионалном културном идентитету Војводине није анализиран у овом тексту, јер сматрам да је за дефиницију тамбураштва као нематеријалног културног наслеђа важно потврдити случајеве оних колективних идентитета у складу са одредницама из поменутог пријавног образаца.

У културолошком смислу, под тамбурашком *музиком* се не подразумева само музика изведена на тамбурашким инструментима, већ она носи много значења која представљају релевантне културне и идентитетске одреднице (Arhivum – portal Arhiva Vojvodine 2021). Додашња стручна истраживања тамбурашке музике базирана на социокултурном контексту (Forry 2011; Jovanović 2016; Antunović 2018) говоре о улози овог елемента у конструкцији различитих колективних идентитета у Србији – националног, етничког, регионалног и локалног. Тамбурашка пракса присутна је на ширем јужнословенском простору са најизразженијим присуством у јужном делу Панонске низије. Осим у Србији, елемент постоји у Хрватској, Мађарској, Румунији, Босни и Херцеговини, Црној Гори, Словенији, Бугарској и у САД-у, као део културног идентитета емиграције српског и хрватског порекла (Tamburitza Association of America 2022; Vukosavljev 1990; Ferić 2011; Forry 2011; Prekić 2016; Mamužić 2016; Zajec 2016).

Када је у питању простор данашње Војводине, узимајући у обзир одређене параметре у прошлости, тамбурашка пракса може се довести у блиску везу са националним идентитетом Срба у Угарској до 1918. године (Arhivum – portal Arhiva Vojvodine 2021). Од тренутка остварења политичких циљева Срба у Војводини, тамбурашка пракса губи улогу у конструкцији националног, а добија је у процесу стварања регионалног идентитета. Ова другачија улога тамбураштва у идентификацији регионалног војвођанског идентитета била је најинтензивнија у периоду СФРЈ (Jovanović 2017, 360).¹ Тамбураштво данас има видљиву улогу у процесу идентитетског самоодређења једног дела Војвођана, појединаца који себе сматрају носиоцима староседелачке, српске културе у Војводини.² Теренска истраживања показују да, поред наведених, тамбурашка пракса има функцију у процесима идентитетског позиционирања међу члановима других етничких заједница у Војводини.

Када је реч о уметничком стваралаштву мањинских популација, музика се често користи као средство потврђивања властитог идентитета и постаје начин политичке експресије (Banić Grubišić 2013, 86). Д. Нинковић Славнић, полазећи од поделе на већинске и мањинске идентитете, стратегије које медији користе приликом репрезентовања идентитета дели у две велике целине – стратегије уочене у медијима који се обраћају најширој јавности (традиционалним мас-медијима) и стратегије у медијима специјализованим за једну идентитетску групу (медијима мањина) (Ninković Slavnić 2011, 17–18). Идеја мањине о музици која означава њен идентитет предочена је јавности емитовањем програма мањинских медија и емисија јавног сервиса посвећеним мањинским културама. Тамбурашка традиција и уметност употребљава се приликом јавног изражавања одређених етничких идентитета на простору Војводине путем медија, присуством на репрезентативним мањинским ма-

¹ Од краја осамдесетих година двадесетог века у Хрватској се може пратити једна врста национализације тамбураштва, која је приметна и данас у медијском изразу хрватске културне политике (Antunović 2018, 65).

² Сматрам да је улога тамбурашке традиције у конструкцији идентитета српског народа знатно шири тема којој би требало посветити засебно истраживање. Разлог за то налазим у комплексности одређења тачке раздвајања српског етничког идентитета у Војводини и регионалног идентитета Војвођана. У тексту је презентован материјал који илуструје схватање тамбураштва међу припадницима српске етничке заједнице на основу разговора са носиоцима елемента.

нифестацијама и заступљеношћу у приватној сфери (неформална пракса).

Хрватска редакција Радио-телевизије Војводине емитује програм посвећен култури војвођанских Буњеваца³ и Хрвата чији садржај често чине *живи* или снимљени наступи тамбурашких састава и оркестара (Radio-televizija Vojvodine 2022). Такође, у различитој литератури која се бави традицијским музичким изражавањем буњевачког идентитета елемент заузима значајно место (Raič, Kujundžić Ostojić & Stanić 2018, 208; Jaramazović 2001, 65), а он је изражено присутан у културном животу буњевачке заједнице на институционализованом и неформалном нивоу.⁴ Централна и најзначајнија манифестација буњевачке заједнице је Дужијанца – „обичај који је постао светковина, благодан и симбол и знак идентитета. То је наша Дужијанца“ (Piuković 2010, 5). Овакав опис манифестације у уводу фотомонографије поводом стогодишњице Дужијанце описује свест о њеној улози у конструкцији буњевачког идентитета, а о значају тамбурашке музике у том процесу говори чињеница да је то неизоставни део ове ритуалне прославе. Тамбураши том приликом наступају, како на великој сцени и у пратњи играчких ансамбала, тако и у неформалном делу славља (Youtube 2021). Један број носилаца елемента укључен у процес пријаве у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа чине представници буњевачке заједнице. Тамбурашку традицију баштини и шокачка, хрватска заједница у Бачкој (Pelajić & Pelajić 2014; Ferić 2011 434–435).

Иако без институционалног представника, ромска заједница је, такође, учествовала у пријави. Практиковање тамбураштва међу војвођанским Ромима изражено је присутно у прошлости и данас. У условима специфичног етнокулулошког тока ромске заједнице (Marusikova & Popov 2016) развио се и посебан облик тамбурашког музичког изражавања карактеристичан за ромске саставе. Попут претходно наведеног примера буњевачког идентитета, медијско представљање ромске културе у Војводини често садржи емитовање

³ Овај исказ се односи на буњевачку заједницу као целину без обзира на тренутне идентитетско-политичке поделе у буњевачкој јавности (о проблематици буњевачког идентитета в: Horvat 2020; Jakovljević 2022). Подела на прохрватско и пробуњевачко одређење унутар заједнице приликом истраживања није имало видљив утицај на идентификацију са тамбурашком традицијом.

⁴ У Суботици и другим насељима постоји више удружења која баштине тамбурашку праксу, четири класе за тамбуру у основној и средњој музичкој школи, као и бројни комерцијални тамбурашки састави.

ромске, тамбурашке музике. Поред тога, присутност Рома у тамбурашкој пракси уопште приметна је и значајна из разлога квантитета, али и доприноса у подизању квалитета извођаштва, компоновања и аранжирања.⁵

Музичка тамбурашка традиција у одређеној мери присутна је код Мађара, Русина и Словака у Војводини, али доступни подаци не говоре о улози тамбурашке праксе у изражавању етничких идентитета ових група. О заступљености тамбурашке праксе у културном представљању мађарске заједнице у Војводини данас говори податак да је посредством Завода за културу војвођанских Мађара процесу пријаве елемента подршку и сагласност дао сам Завод, три тамбурашка оркестра и једно стручно лице, чији је домен научног интересовања тамбурашко музичирање. У писму сагласности које је приложено од стране Завода за културу војвођанских Мађара истиче се континуитет присуства тамбураштва у културном животу мађарске заједнице у Војводини, али и шире, у „јужном делу мађарског језичког подручја, које је у најближем дотицају са Јужним Словенима“.⁶ У писму се, уз краћи историјски осврт, поименце помињу мађарски тамбурашки оркестри који постоје данас у више места у Војводини.

Присутност тамбурашког звука у музичкој традицији Русина у Војводини осетна је у праски културно-уметничких друштава, као и на фестивалу русинске новокомпоноване песме „Червена ружа“ на ком вокалне солисте прати Велики тамбурашки оркестар Радио-телевизије Војводине (Opština Kula 2021), као и у неинституционализованој пракси, а тамбурашки инструменти срећу се и у словачкој традиционалној музичкој пракси у Војводини.⁷

Остаје велики простор за истраживање значаја тамбурашког музичког изражавања у идентитетима наведених заједница, а с обзиром на географски простор на ком елемент живи и распрострањеност међу другим заједницама можемо претпоставити да би резултати пре открили улогу елемента у конструкцији регионалног идентитета унутар ширег етничког простора наведених заједница. У Србији се елемент у мањој мери среће у неким градским срединама на простору јужно од Саве и Дунава. У Београду је присутна тамбурашка ка-

⁵ Тврдње се базирају на теренском и истраживачком искуству. Не постоји стручна литература која се бави ромском тамбурашком традицијом у ужем смислу.

⁶ Податак из писма сагласности за пријаву елемента у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа.

⁷ Подаци са теренског истраживања.

фанска пракса, а у Шапцу постоји тамбурашки оркестар „Бисерница“ са традицијом дугом 60 година (Ivanović 1998, 22). Када је у питању формално музичко образовање, музичка школа у Крагујевцу је једина у централној Србији са постојећим одсеком за тамбуру (Музичка школа Крагујевас 2022). У пријавном процесу постојала је тенденција да све заједнице које баштине тамбураштво и сматрају га делом сопственог идентитета буду афирмисане.

Реакције представника заједница на предлог о упису елемента у листу нематеријалног културног наслеђа биле су позитивне, уз готово моментално изнесену подршку и пристанак на сарадњу. Када је у питању разлог заштите тамбурашке праксе, тј. њена важност за одређену културу, одговор се у великој мери односи на њену аутентичност. Она је *нештто наше*, она се чува генерацијама и *на нама је да дамо све од себе да сачувамо тамбурашку музику као део сојсџивеној културној идентитетџи*.

Са друге стране, код представника различитих заједница нисмо наишли на искључивост у погледу „власништва“ над нематеријалном културном баштином, већ постоји свест о присуству елемента у културама других група. Према речима једног од саговорника: „Тамбуру су свирали сви. И свирају је сви. Она је и хрватска, и српска, и русинска, мађарска, словачка, буњевачка, циганска. Зато сви треба да је чувамо“.

У ставовима представника мањинских удружења приметно је мишљење да је потребно тамбурашку праксу заштитити као елемент идентитета са којим се идентификују. Они не оспоравају да тамбурашка музика припада и другим етничким заједницама у Војводини, али када је у питању њена заштита, сматрају да је то интерес њихове заједнице у борби за очување сопствене културе. Представници мањинских институција подржавају ову идеју и пристају да дају сагласност за упис тамбурашке музике на Националну листу нематеријалног културног наслеђа Републике Србије. Приликом истраживања неинституционализоване тамбурашке праксе, чланови ромске заједнице у селу Дероње су изнели став да је овај елемент део њиховог идентитета, истичући притом устаљени локални наратив о томе да тамбураштво најдуже траје баш у том селу и међу ромском популацијом. Сви информанти донекле су сагласни да постоји потреба за заштитом елемента. Представници тамбурашких институција које припадају идентитетском корпусу већинске културе имају став да је ово подухват који треба да се обави из разлога што мисле да ће на тај начин бити олакшана едукација и промоција, као и по-

већана заступљеност тамбурашке музике у медијима, те да се тако штити и чува један елемент који припада свим заједницама које живе у Војводини. Мањинска удружења и представници заједница на то додају и очување сопственог етничког идентитета. Ј. Ђуковић истиче да, без обзира на то што постоји много регулатива које штите мањинска права у оквиру Унеска, систем заштите нематеријалног културног наслеђа је најпрактичнији канал помоћи. Мањинске групе би требало да пријаве и заштите своје репрезентативне елементе, добијајући помоћ за њихов даљи развој и одржање. Међутим, ауторка скреће пажњу да постоји концептуална потешкоћа која оставља простор политичкој (зло)употреби јер мањине елементе свог нематеријалног културног наслеђа морају пријавити као елементе наслеђа у државама у којима живе (Џуковић 2019, 94–95). Када се узму у обзир ставови и инклузивност представника мањинских заједница у процесу пријаве тамбураштва на Национални регистар нематеријалног културног наслеђа Републике Србије, стиче се утисак да није основано очекивати да до оваквих тешкоћа дође. Елемент има улогу у конструкцији идентитета и већинске и мањинских заједница, а резултати истраживања показују да не постоје индиције за неслагања са овом чињеницом код представника ни једне од наведених група, као ни са тим што ће се елемент наћи у Националном регистру Републике Србије. Треба узети у обзир да се таква ситуација односи само на оквире државе Србије, што значи да није искључено да би евентуални упис елемента на Унескову листу нематеријалног културног наслеђа изазвао негативне реакције од стране других држава на чијем се простору баштини тамбурашка пракса.

„НЕМАТЕРИЈАЛНА“ ТАМБУРАШКА ПРАКСА

Тамбурашка пракса, тамбурашка музика, тамбураштво, тамбурашка традиција различити су термини који означавају један исти комплексан појам везан за не баш једноставно одређену врсту музицирања чије се одлике и границе „разливају“ под утицајем низа фактора и у зависности од угла посматрања. Упис овог елемента у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа подразумевао је и дефинисање његових базичних одлика. Оно што одређује тамбурашку праксу јесте оркестарски (заједнички, групни) вид музицирања на тамбурашким инструментима. Постојање породице од шест тамбурашких инструмената (Ferić 2011; Vukosavljević 1992) тамбуру уздиже са нивоа народног инструмента на ниво на коме је могуће изводити широк репертоар у нотним аранжманима прилагођеним

тамбурашком инструменталном саставу. Иако је аранжманска свирка и компонована музика била својствена тамбурашким саставима и у деветнаестом веку, институционализација тамбураштва средином двадесетог века (Ranisavljević 2011, 110) увела је тамбуру у свет уметничке музике и великих оркестарских форми, да би временом она била препозната као класични инструмент и доживела инклузију у систем основног и средњег музичког образовања у Србији. У оквиру институционализоване тамбурашке праксе данас постоје велики (16 и више чланова) и мали (између 8 и 16 чланова) оркестри. Од времена појаве овог елемента, упоредо са неком врстом формалне, опстаје и неинституционализована тамбурашка пракса (Ranisavljević 2011, 110), у виду малих, комерцијалних тамбурашких састава, који се најчешће срећу у кафанским амбијентима, али махом и на прославама и свечаним догађајима у приватној сфери и обележавању обичаја животног и годишњег циклуса – свадбама, рођенданима, крштењима, рођењима, славама, и др. Број инструмената у неформалном, *кафанском* тамбураштву варира од три или четири у малом саставу члана до оркестарске форме од осам чланова и најчешће садрже и нетамбурашке инструменте.

Када је Унескова конвенција о заштити нематеријалног културног наслеђа почела да се примењује у Републици Србији, тамбурашка пракса нашла се на листи елемената нематеријалног културног наслеђа који би потенцијално били уписани у Национални регистар сачињеној од стране кустоса етнологa у Музеју Војводине. Одлука о отпочињању пријавног процеса чији је предуслов био дефинисање оних одлика које елемент чине делом нематеријалне културе донета је 2019. године. Претходно изведене претпоставке о основним карактеристикама елемента ослањале су се на резултате истраживања из домена различитих дисциплина – етномузикологије, етнологије, музејске делатности, културне историје, као и вишегодишњег антрополошког приступа односу тамбурашке традиције и локалног идентитета у Новом Саду.⁸ Иако је на први поглед врло јасно да, с обзиром на то да се ради о музичком облику изражавања, тамбураштво спада у оквиру нематеријалне културне баштине, његова шароликост и комплексност се на почетку процеса пријаве појавила као отежавајући фактор, када је у питању егзактно дефинисање елемента, његових одлика, просторних и категоријских оквира. Питања која су се јавила у

⁸ Тема моје докторске дисертације у изради.

вези са одређењем самог елемента јесу да ли институционализована тамбурашка пракса треба/може да буде представљена као нематеријална културна баштина, с обзиром на тенденцију великих оркестара и система музичког образовања ка извођењу озбиљне, уметничке, савремене и широко популарне музике? Имплицитно, недоумицу је стварао репертоар као потенцијални фактор одређења елемента – да ли је тамбурашка пракса као елемент нематеријалног културног наслеђа ограничена на традиционалне (народне и компоноване) мелодије својствене тамбурашкој инструменталној формацији и деценијама уткане у тамбурашки репертоар, или се под „тамбурашком музиком“⁹ може сматрати сав онај звук произведен на тамбурашким инструментима и у тамбурашком саставу?

Како начин преношења елемента представља битан фактор при регистрацији нематеријалног културног наслеђа (Etnografski muzej 2021), било је неопходно одредити овај аспект тамбурашке праксе. Начини преношења, такође се одвијају на формалном и неформалном нивоу, са изразитом доминацијом институционалне наспрам неформалне едукације. У вези са претходно изнесеним недоумицама, јавља се питање да ли се они сегменти елемента који се преносе формалним едукативним методама могу подвести под нематеријално културно наслеђе, или би акценат требало ставити на неформалне начине преношења, с обзиром на њихову релативну угроженост?

Рубрике обрасца за пријаву (Etnografski muzej 2021) навеле су на даља размишљања о томе шта је све оно што спада под шири појам тамбурашке праксе и чини је елементом нематеријалног културног наслеђа, попут других вештина, знања и пракси. Оно што је испред нас стајало као важан задатак било је дефинисање фактора угрожености елемента, али и рационално одређивање и осмишљавање мера заштите на које су се установе – предлагачи овим уписом донекле обавезали. До одговора на постављена питања дошли смо тек након масовнијег и дубљег укључења заједнице у процес пријаве, али и ма-

⁹ Термин којим се у заједници најчешће описује елемент. Проблематика термина јавља се у употреби одреднице „музика“. У погледу репертоара, тамбурашка музика није ограничена ни на један посебан музички жанр, иако се њоме најчешће сматра староградска и део традиционалне музике, највише Војводине и Славоније. У културолошком смислу под тамбурашком музиком се не подразумева само музика изведена на тамбурашким инструментима, већ она носи много значења која представљају релевантне културолошке факторе и идентитетске одреднице. У супротном, таква терминолошка формулација не би имала никаквог смисла, јер би у том случају постојала и виолинска, гитарска, или хармоникашка музика.

совнијим теренским истраживањем и разговорима са носиоцима, уз потпору чињеница црпљених из историјске, музејске, архивске и литерарне грађе и бројне стручне литературе.

Музика као нематеријално културно наслеђе је често перцепирана дихотомски, дуалним виђењем њених вредности и категорија, најизраженијим у подели на уметничку музику и фолклорно музичко сваралаштво, што кулминира дистинкцијом између музике такозване *високе културе* и *народне* музике (De Oliveira Pinto 2018, 40). Питање које се у вези са тим поставља јесте да ли писана (компонована и потписана) музика може да постане елемент нематеријалног културног наслеђа? Поменути бразилски етномузиколог сматра да је свака музика директно повезана са живом културом и да она постаје део нематеријалног културног наслеђа сваки пут када се изведе, без обзира на постојање њеног писаног аспекта и знање о њеном аутору (De Oliveira Pinto 2018, 43). Ослањајући се на овако постављено виђење музике као нематеријалног културног наслеђа не постоји препрека да се тамбурашка пракса у том погледу категоризује као нематеријална баштина, с обзиром на велики диверзитет репертоара, у којем народне (изворне, традиционалне) композиције представљају тек један њен део. Тамбурашки репертоар профилишу припадност састава институционализованој или неинституционализованој тамбурашкој пракси, прилике у којима свирају, форме наступа и др. Уопштено гледано, актуелни тамбурашки репертоар чине аранжиране обраде традиционалних мелодија (игара и песама), обраде уметничке, филмске и популарне музике, инструменталне композиције писане за тамбурашки оркестар, староградске и новокомпоноване народне песме. Етномузиколог Ј. Јовановић дефинисала је тамбурашки репертоар узимајући у обзир све аспекте испољавања тамбурашке праксе:

„Репертоар великих оркестара заснован на делима која имају познатог аутора, која су формално заокружена и код којих нема одступања у мелодијско-хармонским и/или другим музичким параметрима. То значи да се код великих тамбурашких оркестара негују у репертоару све наведене музичке форме. Међутим, под новокомпонованом народном песмом, у случају тамбурашке праксе, мисли се на нове тамбурашке/војвођанске песме. Наиме, ове песме имају специфичан положај зато што припадају жанру фестивалских песама, односно песмама које се компонују за потребе фестивалских пропозиција, и готово никад не изађу из ових оквира. С

обзиром на то да профилисање малих оркестара представља лимиталну позицију између неинституционализоване и институционализоване праксе, ситуација се чини поприлично компликованом. Међутим, деловање малих оркестара у оквиру конситуација са унапред утврђеном формом приказивања музичког текста, као што су концерти и фестивали, профилисан је по узору на велике оркестре, те ће пажња бити усмерена првенствено на неинституционализовану праксу. Наиме, кафанско музицирање и свирање у оквиру свадбе и других прослава представљају конситуације са формом наступа које немају унапред дефинисан репертоар. Другим речима, репертоар малих оркестара креиран је, с једне стране, по узору на репертоар великих оркестара, а с друге стране, репертоар обухвата идентичне музичке форме али у променљивом извођачком маниру“ (Jovanović 2017, 359–360).

Током теренских истраживања тамбурашке музичке праксе у циљу уписа у регистар нематеријалног културног наслеђа оваква репертоарска категоризација се показала као тачна. У случају кафанске тамбурашке праксе, готово да ни нема параметара који тамбураштво одређују у репертоарском смислу. Са тим у вези је репертоар изузет као категорија која би овај елемент профилисала као нематеријалну културну баштину. Исправно је било оставити по страни питање жанра, иако у наративу заједнице постоји нешто што се назива *тамбурашком музиком* у жанровском смислу. Према америчком етномузикологу М. Форију постоје песме које су типично тамбурашке, тј. „постоји нешто у тексту или музичком изразу што их чини посебно подесним за тамбуре“. Са друге стране, значење синтагме *тамбурашка музика* често је усмерено ка тамбурашком „стилу – ово подразумева да ће певача пратити тамбуре, одређени распон музичких израза и нијанса контекста, тј. стварање посебне емоционалне атмосфере тамо где тамбураши свирају“ (Forry 2011, 30). Тамбурашки стил описан музиколошком дескриптивном методом имплементиран је у образац за пријаву за листу нематеријалног културног наслеђа, чиме су јасније одређене музичке одлике тамбурашке праксе које се не односе ни на један специфичан уметнички правац.

У случају тамбурашке праксе, доминантни облик преношења знања и умећа одвија се на формалном нивоу – у званичном музичко-образовном програму и школама тамбуре при различитим удружењима, најчешће културно-уметничким друштвима. Према

Унесковој конвенцији о нематеријалном културном наслеђу из 2003. године очување значи успостављање мера које настоје да обезбеде употребљивост нематеријалног културног наслеђа, подразумевајући идентификовање, документовање, истраживање, презервацију, заштиту, промоцију, вредновање, преношење, посебно у формалном и неформалном образовању, као и ревитализацију различитих аспеката таквог наслеђа (UNESCO 2020). Из приложеног је недвосмислено јасно да Унесков концепт нематеријалног културног наслеђа подржава преношење елемената формалним образовањем. Иако се тамбураштво на млађе генерације преноси махом активношћу институција, постоје и неформални облици преношења, учењем од старијих чланова породице или наступајући са већ формираним кафанским саставима ради учења репертоара без новчане накнаде. Ови видови преношења представљају угроженији начин, али су у пријавном документу подједнако заступљени сви облици едукације. Ово нарочито има смисла уколико се узме у обзир чињеница да се институционализована и неинституционализована тамбурашка пракса преплићу управо у сегменту преношења – велики број тамбураша који представљају неформални део елемента – чланови комерцијалних тамбурашких састава своје свирачке вештине су стекли управо у формалном едукативном систему. Са друге стране, није правило да су представници великих и малих оркестара при институцијама нужно едуковани у музичким школама и школама тамбуре.¹⁰

Поред нотне партитуре, музику чине и аудио снимци и музички инструменти. Управо музички инструменти демонстрирају да нематеријална култура често захтева реалне објекте како би постала стварна. Тако су бројни музички инструменти нашли своје место на Репрезентативној листи нематеријалног културног наслеђа Унеска (De Oliveira Pinto 2018, 43–44). Поред материјалне конструкције, знања и умећа изградње инструмената такође легитимизују укљученост инструмената у листу нематеријалног културног наслеђа. Пример из Националног регистра нематеријалног културног наслеђа Републике Србије јесте фрулашка пракса, која је уписана заједно са занатским умећима израде фрула (Filipović 2018, 24). Материјални и нематеријални аспекти музике су „две стране једне медаље“ (De Oliveira Pinto 2018, 43). Смештање музике у концепт нематеријалног културног наслеђа оповргава упрошћену бинарну

¹⁰ Постоје случајеви да члан неког великог оркестра није у потпуности музички писмен, који су у прошлости били чешћи.

перцепцију која дели музику, како на уметничку и народну/традиционалну, тако и на њене материјалне и нематеријалне аспекте, јер се сви ови елементи међусобно прожимају, једни друге не искључују и не представљају препреку, већ начин (музички инструменти) да музика припадне оквиру нематеријалног културног наслеђа (De Oliveira Pinto 2018, 39–40). Тамбураштво као музичка пракса одређено је постојањем породице инструмената, о чему је претходно било речи, која еволуира од својих почетака до данас у континуитету и прилагођава се прохтевима музичара, репертоара и музичког „тржишта“. Први градитељи тамбурашких инструмената, поред самих музичара¹¹ били су градитељи виолина, да би се касније занат израде тамбурашких инструмената осамосталио и профилисао (Кнежевић 1995, 4). Данас постоји значајан број градитеља и репаратора тамбурашких инструмената у Војводини, који су занат учили углавном сами, ређе од старијих мајстора. Њихова знања и вештине представљени су у процесу пријаве елемента у регистар нематеријалног културног наслеђа као један његов сегмент. Обављен је делимичан попис мајстора, а неки од њих су активно учествовали у пријави својим сагласностима.

Процес попуњавања пријавног документа навео је стручни тим на маркирање још чинилаца који овај елемент категоришу као нематеријалну културну баштину. Претходно је поменуто да се музика на листама нематеријалног културног наслеђа не налази искључиво као вид извођаштва на музичким инструментима, већ често и као пропратни елемент неког ширег контекста. Учествовање тамбурашких музичких формација у различитим дешавањима у јавном и приватном домену може се окарактерисати као фактор који усмерава елемент ка концепту нематеријалног културног наслеђа. Ово се односи на прослављање важних тренутака у животном и годишњем обичајном циклусу – свадбе, рођења, крштења, славе, као и на различите јавне манифестације, попут претходно поменуте Дужијанце, у којима тамбурашка уметност има неизоставну улогу. Овај аспект нематеријалног карактера тамбурашке праксе такође је наведен у пријавном образцу.

Музика као нематеријална баштина често подразумева неку врсту вокалног извођаштва, а у неким елементима певање чини основу (са наших простора певање уз гусле, ојкање, и др. – UNESCO

¹¹ Односи се на свираче на тамбури „самици“.

2021). У садржају музичко-историографске литературе и архивских извора уочљиво је да су вокалне нумере биле присутне, а вероватно и доминирале у тамбурашком репертоару у периоду пре постојања могућности бележења аудио материјала. За сада најстарији познати помен тамбураша (у Војводини, али и уопште) налази се у *Мемоарима* српског писца Јакова Игњатовића, који свој први сусрет са тамбурашима датује у прву половину деветнаестог века и описује песме које су они певали. Потом даје детаљније податке о томе какве све песме, у време писања *Мемоара*, тамбураши певају и у којим приликама (Boškov 1966, 84–89). Један од првих познатих тамбураша и *први српски канџауџор* Мита Орешковић компоновао је мелодије и писао текстове које је изводио са својом тамбурашком *бангом*¹² (Томić 2014), а бројни архивски и музејски извори сведоче о репертоару неких од познатијих тамбурашких састава, попут оркестара Васе Јовановића и Марка Нешића, где је однос вокалних и инструменталних нумера у тамбурашком репертоару крајем 19. и почетком 20. века јасно видљив (Томić 2009; Brzić 2012). У ближој историји се тамбурашки репертоар, како на концертној сцени, тако и у кафанско-комерцијалној пракси може једноставније пратити. Гледано уопштено кроз прошлост, вокално-инструментални музички израз попуњава већи део тамбурашког репертоара, што је нарочито изражено у неформалној тамбурашкој пракси (Јовановић 2016, 360). У претходно наведеној дефиницији *тамбурашкој жанра* и *тамбурашкој сџила* Марка Форија, аутор подразумева постојање вокалног дела мелодије (Forry 2011, 30). Резултати теренских истраживања указују да је данас вокално извођаштво доминантно у тамбурашком репертоару комерцијалних састава, док су у институционализованој пракси подједнако заступљене и композиције предвиђене за инструменталну интерпретацију (кола, валцери, дела уметничке, класичне и филмске музике). На концертној сцени најчешће тамбурашки оркестар прати вокалног солисту, док у кафанском амбијенту или некој врсти прославе чланови тамбурашког састава упоредо свирају и певају, једногласно или вишегласно. Вокална извођачка пракса уведена је у апликациони документ у рубрици која подразумева друге нематеријалне елементе који су повезани са преношењем и извођењем основног елемента као „певање уз пратњу тамбурашког састава, солистичко или групно, адекватно

¹² Често употребљаван жаргонски термин који означава комерцијални инструментални састав.

по сазвучној структури – уколико је вишегласно и укупној звучној експресивности“.¹³

Знања и умећа певања у тамбурашком саставу у јавности представљају веома важан фактор квалитета одређене *банге* или појединачног члана, када је у питању кафанска тамбурашка пракса. С обзиром на то да приход комерцијалних састава у највећој мери зависи од новца добијеног као *бакшиш*¹⁴, испуњавање музичких жеља гостију кафане или прославе јесте примаран начин практиковања тамбураштва у његовом неформалном делу. У вези са тим, овај специфичан вид интеракције између публике и музичара, тј. госта у кафани или на некој врсти прославе са тамбурашима представља важан аспект неинституционализоване праксе. Према Ј. Јовановић, интеракција између публике и музичара је и одлучујући фактор у креирању репертоара и у варирању у готово свим музичким параметрима у кафанској тамбурашкој пракси (Јовановић 2017, 360). Како ова појава утиче и на комерцијални аспект, али и на музичке одлике неформалног тамбураштва, говори о важности места које она заузима у целокупном приказу елемента. С обзиром на то да је овај облик интеракције готово неизоставан када је у питању неинституционализована тамбурашка пракса и да се ради о феномену дуготрајања, у вези са тим су се установила одређена правила. Неписана правила се односе на моменат поручивања песме, тематику песама у складу са атмосфером и поводом окупљања, суму новца прикладну за одређени број поручених нумера, вербалну комуникацију на релацији гост – музичар и музичар – гост, и др. Поштовање ових образаца понашања се очекује и од музичара и од публике, иако се ни у једном ни у другом случају она нужно не поштује и обрасци варирају у зависности од утицаја уско локалне културе, генерацијског позиционирања и једне и друге групе учесника и других фактора. Ове одлике чине интеракцијски део елемента незанемаривим и важним у његовом дефинисању. Са тим разлогом ова појава смештена је у посебну категорију других нематеријалних елемената који чине сегменте једне шире хетерогене целине.

¹³ Навод из апликационог образаца.

¹⁴ Обичај да се у кафанском амбијенту или на прославама поручују песме уз прозивољну новчану надокнаду.

КРАТАК ОСВРТ НА РЕЗУЛТАТЕ УПИСА

С обзиром на то да је као материјал за анализу искоришћена грађа сакупљена наменским истраживањем и закључцима из процеса пријаве елемента у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа, одлучио сам да изнесем одређена виђења о значају оваквог уписа и даљим плановима по питању заштите елемента дефинисаних у пријавном обрасцу. Постоји више друштвених чинилаца који могу да имају удела у очувању елемента нематеријалног културног наслеђа. Они, најближи наслеђу и са највећим интересом за његово очување јесу *изворне заједнице* које чине појединци и групе – носиоци одређеног елемента нематеријалног културног наслеђа, затим остали појединци и групе које одређени културни елемент сматрају интегралним делом живота њихове шире заједнице, али који нису активно укључени у његово стварање/практиковање/извођење. Поред наведених, научници, други стручњаци, уметници и шира публика могу да учествују у очувању елемента нематеријалног културног наслеђа (Blake 2019, 26–27). Џ. Блејк је у свом раду навела релевантне актере у процесу очувања нематеријалног културног наслеђа почев од оних најуже везаних за живот елемента:

- носиоци појединци
- заједница носилаца
- локалне заједнице и појединци који нису директни носиоци
- невладине организације
- академске и научне институције
- уметничке академије
- локалне власти
- регионалне и централне власти
- приватни сектор (Blake 2019, 27).

Према Унесковој конвенцији из 2003. године, у члану 11 је наведено да је обавеза државе потписнице да предузме неопходне мере очувања нематеријалног културног наслеђа регистрованог на својој територији. Даље, у истом поглављу наведене су остале мере заштите које се односе на усвајање општих начела у вези са промоцијом нематеријалног културног наслеђа у друштву, интеграцију његовог очувања у одређене планиране програме, оснивања компетентних тела за очување нематеријалног културног наслеђа, подстицања научних, техничких и уметничких студија и методологије истраживања

са циљем ефикасног очувања нематеријалног културног наслеђа. Такође, у документу су наведене и мере заштите које подразумевају усвајање прикладних правних, техничких, административних и финансијских регулатива у сврху омогућавања очувања и неговања нематеријалног културног наслеђа (UNESCO 2020).

Испуњавање пријавног обрасца за упис елемената нематеријалног културног наслеђа у Национални регистар Републике Србије подразумева излагање плана мера заштите од стране предлагача. У случају пријаве тамбурашке праксе на ову листу, делатности предлагача обухватају музеолошки, научни и образовни приступ елементу, али и активности које подразумевају саму манифестацију елемента на институционалном нивоу. Темељном одређивању мера заштите претходило је маркирање најрелевантнијих фактора који угрожавају сам елемент, али и својеврсног пописа свих оних досадашњих активности предлагача у сврху очувања и заштите елемента. Када је дефиниција угрожености у питању, важно је било узети у обзир стање на терену праћено у извесном периоду и ставове и мишљења носилаца при одређивању ометалачких фактора у животу, очувању и присуству елемента у друштву. Формулација планираних мера заштите у документу односи се на оне активности које спадају у делатности предлагача – истраживање, обрада материјала, презентација, промоција, едукација, организација фестивала и радионица, ревитализација елемента у местима у којима је некад био присутан, ангажовање на масовнијој имплементацији тамбуре у систем музичког образовања и др.

Искуство пријаве елемента потврдило је тезу Ј. Ђуковић да локалне заједнице у Србији немају довољну свест о томе на који начин могу да учествују у идентификовању, пријављивању и заштити њиховог нематеријалног културног наслеђа и зашто је то корисно за њих, јер их о томе нико не обавештава нити их, у погледу потребних вештина, не оспособљава (Ћуковић 2019, 69). Иако постоје бројне институције и удружења чија је примарна делатност у блиској вези са тамбурашком музичком културом, на основу реакција носилаца на предлог уписа елемента у национални регистар чини се да концепт заштите нематеријалног културног наслеђа није претходно познат и довољно транспарентан. То је један од разлога због ког су етнологи Музеја Војводине основали стручни тим, чиме је остварена међуинституционална сарадња која као предлагача укључује и Савез тамбурашких друштава Војводине, једну од кровних тамбурашких организација у Србији.

Након уписа тамбурашке праксе у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа Републике Србије, неколико институционалних представника елемента истакло је ову чињеницу и своје учешће у процесу уписа приликом активности које се односе на боље препознавање од стране релевантних институција. Значај уписа елемента се назире и у бољој комуникацији између носилаца, која се манифестовала успешно на одржаном Конгресу Светске тамбурашке асоцијације у Новом Саду, једног од представника институционализоване тамбурашке праксе, али и значајним местом тамбурашке традиције у програмима обележавања титуле Новог Сада као престонице европске културе 2022. године. Наведени су неки примери, на основу којих се може уочити потенцијални резултат процеса уписа елемента на националну листу. Даљи рад на праћењу елемента говори у прилог томе да постоји већи простор у ком би носиоци могли да искажу своје идеје, на лакши начин дођу до подршке и остваре још бољу међусобну комуникацију, али и бољу видљивост на ширем културном пољу. За постизање оваквих резултата важна је добра информисаност свих носилаца, али и шире јавности и транспарентност резултата и рада установа које спроводе имплементацију Унесковог концепта заштите нематеријалног културног наслеђа.

ЗАКЉУЧАК

Истраживање тамбурашке праксе са циљем уписа елемента у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа дало је резултате који говоре о оним аспектима тамбураштва који га чине културним феноменом којем је место на листама нематеријалне културне баштине. Поред евидентне карактеристике музицирања, утврђени су остали фактори који доприносе дефиницији елемента као нематеријалног културног наслеђа. Фактори таквог одређења елемента подељени су на његову идентитетску улогу и остале карактеристике које потврђују његово место у концепту нематеријалног културног наслеђа. Истраживање је довело до одговора на питање које заједнице елемент сматрају делом сопственог идентитета и које га на неки начин баштине. Након маркирања заједница чије је елемент нематеријално културно наслеђе, одређени су и остали елементи који доприносе таквој дефиницији. То су начини преношења умећа и вештина музицирања, материјални елементи, остале вештине и знања, шири друштвени догађаји чији је елемент део, вокално извођаштво и специфичан облик интеракције тамбураша са публиком у кафанском амбијен-

ту и прославама у приватној сфери. Пријава елемента и истраживање које јој је претходило допринели су и дефинисању фактора угрожавања и планирању мера заштите.

Литература

- Antunović, Aleksandar. 2018. „Tambura kao identitet“. *Interkulturalnost. Časopis za podsticanje i afirmaciju interkulturalne komunikacije* 15: 59–71.
- Banić Grubišić, Ana. 2013. *Romski hip hop u Srbiji: muzika i konstrukcija manjinskog identiteta*. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Blake, Janet. 2019. „Further reflections on community involvement in safeguarding intangible cultural heritage“. In *Safeguarding intangible cultural heritage*. eds. Natsuko Akagawa & Laurajane Smith. Abingdon, 17–35. New York: Routledge.
- Bleking, Džon. 1992. *Pojam muzikalnosti*. Beograd: Nolit.
- Boškov, Živojin. prir. 1966. *Jakov Ignjatović: memoari, rapsodije iz prošlog srpskog života*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Broclain, Elsa, Benoît Haug & Pénélope Patrice. 2019. „Introduction. Music: Intangible Heritage?“. *Transposition* 8: 1–22.
- Brzić, Boško. 2012. *Vasa Jovanović, tamburaš, kompozitor, melograf i muzički pedagog*. Novi Sad: Tiski Cvet.
- Čuković, Jelena. 2019. *Nematerijalno kulturno nasleđe iz antropološke perspektive: reprezentativnost, selektivnost i instrumentalizacija*, Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet.
- De Oliveira Pinto, Tiago. 2018. *Music as living heritage – An Essay on Intangible Culture*. Berlin: EMVAS.
- Deacon, Harriet. 2004. „Intangible Heritage in Conservation Management Planning: The Case of Robben Island“. *International Journal of Heritage Studies* 10: 309–319.
- De-Miguel-Molina, Blanca, Santamarina-Campos, Virginia, De-Miguel-Molina, María & Boix-Doménech, Rafael. 2012. *Music as Intangible Cultural Heritage – Economic, Cultural and Social Identity*. Cham: Springer Nature Switzerland AG.
- Ferić, Mihael. 2011. *Hrvatski tamburaški brevijar*. Zagreb: Šokadija.
- Filipović, Danijela. 2018. *Nematerijalno kulturno nasleđe Srbije*. Beograd: Etnografski muzej u Beogradu.
- Forry, Mark. 2011. *Saglasje kulture i tradicije u tamburaškoj muzici Vojvodine*. Novi Sad: Prometej.

- Horvat, Aleksandar. 2020. *Identiteti na periferiji. Izgradnja etničkog identiteta Bunjevaca i Šokaca u Vojvodini (1848–1941)*. Novi Sad: Muzej Vojvodine.
- Ivanović, Dragan. 1998. *Čarobni zvuci. 35 godina šabačke „Bisernice“*. Šabac: KUD „Abrašević“.
- Jaramazović, Stipan. 2001. „O muzičkim instrumentima Bačkih Bunjevaca“. U *Dragulji bunjevačke kulture*, prir. Stevan Tonković, 65–69. Novi Sad: Savez ametera Vojvodine.
- Jovanović, Julijana. 2016. „Tamburica fest i nove tamburaške pesme“. Rad predstavljen na Međunarodnom stručnom skupu *Drugi kongres Svetske tamburaške aocijacije*. Novi Sad, 18–20. novembar.
- Jovanović, Julijana. 2017. „Odlike tamburaškog repertoara u savremenoj tamburaškoj praksi u Vojvodini“. Tematski zbornik sa naučnog skupa *Tradicija kao inspiracija*, ur. Sonja Marinković, Sanda Dodik, Dragica Panić Kašanski, 354–363 Banja Luka: Akademija umjetnosti Univerziteta u Banjoj Luci.
- Knežević, Stanislav. 1995. *Prva izložba žičanih instrumenata u Srbiji*. Sombor: Gradski muzej Sombor, Kulturno-prosvetna zajednica Sombor.
- Mamužić, Ivan. 2016. „Tambura u Mađarskoj“. Rad predstavljen na Međunarodnom stručnom skupu *Drugi kongres Svetske tamburaške aocijacije*. Novi Sad, 18–20. novembar.
- Maruchiakova, Elena & Vesselin Popov. 2016. *Roma Culture: Myth and Realities*. Munich: Lincom Academic Publisher.
- Merriam, Alan. 1964. *The Anthropology of Music*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press.
- Ninković Slavnić, Danka. 2011. „Medijska reprezentacija grupnih identiteta“. *CM* 19: 15–37.
- Pelajić, Kata & Zvonimir Pelajić. 2014. *Hrvatsko kulturno-umjetničko prosvjetno društvo „Matoš“ Plavna (2008–2013)*. Monografija u povodu pete obljetnice postojanja i rada udruge. Plavna: HKUPD „Matoš“.
- Piuković, Grgo. 2010. *Sto bandaša i bandašica – fotomonografija*. Subotica: Katolički institut za kulturu, povjest i duhovnost Ivan Antunović.
- Prekić, Emir. 2016. „Tamburaška muzika u Crnoj Gori“. Rad predstavljen na Međunarodnom stručnom skupu *Drugi kongres Svetske tamburaške aocijacije*. Novi Sad, 18–20. novembar.
- Raić, Aleksandar, Suzana Kujundžić Ostojić & Zvonko Stantić, prir. 2018. *Na prilomu vikova. Studije o Bunjevcima*. Subotica: Centar za kulturu Bunjevaca. Novi Sad: Udruženje građana „Bunjevci“.
- Ranisavljević, Zdravko. 2011. „Tamburaška praksa u Vojvodini – hronologija, aspekti i perspektive razvoja“. *Etnološko-antropološke sveske* 17 (6): 109–126.

- Ristivojević, Marija. 2012. „Proučavanje muzike u antropologiji“. *Etnoantropološki problemi* 7 (2): 471–486.
- Ristivojević, Marija. 2014a. „Muzika kao nematerijalno nasleđe“. *Antropologija* 14 (3): 135–142.
- Ristivojević, Marija. 2014b. *Beograd na «novom talasu». Muzika kao element konstrukcije lokalnog identiteta*. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Tomić, Dejan. 2014. *Mita Orešković, prvi srpski kantautor*. Novi Sad: Prometej. Šid: NB „Simeon Piščević“.
- Tomić, Dejan. prir. 2009. *Marko Nešić sa pesmom u narodu*. Novi Sad: Tiski Cvet.
- Vukosavljev, Sava. 1990. *Vojvođanska tambura*. Novi Sad: Matica Srpska.
- Zajec, Damir. 2016. „Put do kvalitetne tamburaške muzike u tamburaško „netradicionalnim“ regijama – iskustva kod Slovenaca“. Rad predstavljen na Međunarodnom stručnom skupu *Drugi kongres Svetske tamburaške asocijacije*. Novi Sad, 18–20. novembar.
- Žikić, Bojan. 2009. „Za šta su dobri žanrovi? Deljenje, razgraničavanje i razvrstavanje u strukturalnoj i kognitivnoj antropologiji na primeru muzičke kulture“. U *Strukturalna antropologija danas. Tematski zbornik u čast Klod Levi-Strosa*, ur. Dragana Antonijević, 326–361. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.

Интернет извори

- Antunović, Aleksandar. 2021. „Rekonstrukcija relacije između tamburaške prakse i srpskog identiteta u Austrougarskoj“. *Arhivum – portal Arhiva Vojvodine*. <https://archivum.arhivvojvodine.org.rs/rekonstrukcija-relacije-između-tamb/> (pristupljeno 25. marta 2021).
- Etnografski muzej u Beogradu. 2021. „Centar za nematerijalno kulturno nasleđe Srbije“. <https://etnografskimuzej.rs/centar-za-nkn/> (pristupljeno 20. februara 2022).
- Jakovljević, Natalija. 2022. „Identitetski spor u Vojvodini: Jesu li Bunjevci Hrvati ili su samo Bunjevci“. *Danas*. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/identitetski-spor-u-vojvodini-jesu-li-bunjevci-hrvati-ili-su-samo-bunjevci/> (pristupljeno 2. avgusta 2022).
- Muzička skola Kragujevac. 2022. „Odsek harfe i tambure“. <http://www.msfragujevac.rs/harfa/> (pristupljeno 17. avgusta 2022).
- Opština Kula. 2021. „U Ruskom Krsturu održan jubilarani 60. Festival rusinske kulture „Crvena ruža“. <https://kula.rs/2021/08/16/u-ruskom-krsturu->

- odrzan-jubilarni-60-festival-rusinske-kulture-crvena-ruza/ (pristupljeno 15. juna 2022).
- Radio-televizija Vojvodine. 2022. „Hrvatski radio program“. <https://media.rtv.rs/ostalo/hrvatski-radio-program/73082>. (pristupljeno 18. avgusta 2022).
- Tamburitza Association of America. 2022. <https://www.tamburitza.org/> (pristupljeno septembra 2021).
- UNESCO. 2020. “Convention for the safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Basic text of the 2003”. <https://ich.unesco.org/en/basic-texts-00503> (pristupljeno 25. februara 2022).
- UNESCO. 2021. “Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices”. <https://ich.unesco.org/en/lists> (pristupljeno 25. februara 2022).
- Youtube. 2021. „Dužijanca 2021 – Subotica“. https://www.youtube.com/watch?v=nah0Uyfp4J8&ab_channel=SERBIAandWORLD (pristupljeno 6. avgusta 2022).

Примљено / Received: 18. 04. 2022.

Прихваћено / Accepted: 17. 11. 2022.